

A MESETŐL A GONDOLATIG

Interjú Örkény Istvánval

GUELMINO SÁNDOR

KÉRDÉS: Hogyan lesz valakiből drámaíró?

Például úgy, hogy nem sikerül neki megtanulnia angolul.

Ionescóval kapcsolatban olvastam ezt az „örkényesen” groteszk állítást, ami szerint annak idején, amikor a román származású francia drámaíró, az abszurd atyja — még ismeretlen párizsi tisztviselőként — angolul óhajtott tanulni, a badar nyelvkönyv tanulmányozását követően mégis sutba vágta azt, és felbőszülve a társalkodási kiskaté színtelen, vértelen példamondatain, a szóhullák tömegén, az előre gyártott beszédfordulatokon meg a kispolgári lét nyelvi mi-relit készítményein: a véges lehetőségeken, elhatározta, hogy megírja mindennek a szatíráját. És megszületett A kopasz énekesnő!

Tudom, hogy Örkény István szerényen botcsinálta drámaírónak vallja magát, akit rendezők és színigazgatók biztattak rivaldafénybe. Viszont úgy történt, hogy a modern magyar drámairodalom ma már Örkény nevének említése nélkül nem írható le.

Mi volt hát az, ami Örkény Istvánt — miként Ionescót az angol társalkodási nyelvkönyv — felbőszítette, a magyar „groteszk drámát” pedig életre csalta?

ÖRKÉNY: Hadd javítsam ki szavait. A tréfásan említett „felbőszülés” helyett inkább mondanék *indulatot*, a szónak abban az értelmében, ahogy Füst Milán használta, a műalkotás létrejöttének egyik legfőbb serkentőjét értve alatta. Sohasem írtam semmit az indulat feszítő ereje nélkül, illetve, ha mégis ráfanyalodtam, nem sokat ért, ami a tollamból kijött —, másfelől viszont, amit az indulat rám parancsol, azt nem tudom nem megírni. Ezért leszek mindig ideges, ha — koromra való tekintettel — a „bölcs” jelzővel tisztelnék meg. Igaz, erre nem is tudtam fölkészülni. A sajátos magyar irodalmi terminológia nem ismer „középkorú” vagy „felöltt” írókat, csak

fiatalokat és öregeket. Ötvenéves koromig a fiatal írók csoportjába soroltak, azontúl, egyik napról a másikra az idősebb írónemzedék tagja lettem, s ezzel egyidőben bölcs. Bár lenne ok, hogy annak nevezzenek! Sajnos, nincs. Bölcs az, aki hűvösen ítél, mert távolról szemléli az eseményeket; az indulatos ember nyakig beleveti magát, s aztán vagy kiúszik, vagy belefut. Persze, az ilyen vagy-vagysiság velünk született, alkati jellemvonás, és szebb szóval úgy szoktuk jelölni: drámai. Amíg csak novellákat írtam, és azért nevezem magam botcsinálta drámaírónak, mert még arra az egyszerű igazságra sem jöttem rá a magam erejéből, hogy aki drámai alkat, az drámákat is írhat. Amióta ezt tudom, könnyebben adom ki düheimet. A színpadon minden szó indulatot sugall; ha mégis elhangzik három-négy töltés nélküli dialógus, tüstént elalszik néhány néző. Aki belép a színpadra, és azt mondja: *Jó napot!* — ezt a szót nem üdvözlésképpen használja, hanem ehelyett: *Itt vagyok.* Itt vagyok, és most mindjárt történni fog ebből kifolyólag valami, ami lehet szörnyű vagy kacagtató, de mindenképpen drámai erejű fordulat. Igaz ugyan, hogy írtam már annak előtt is színpadi műveket, például nyakig a háborúban, első felháborodásomban, még mint pályakezdő, *Voronyezs* című darabokat, de ahhoz, hogy iparszerűen üzzem a színdarabírást, mások segítsége kellett. Elsősorban a feleségemé, aki hivatásos dramaturgja a Vígyszínháznak. Aztán például Fábry Zoltáné, aki filmnovella írására kért fel, melynek a *Tóték* címet adtam. Később Makk Károly kért a *Macskajáték* megírására, de amikor elkészültem, egyikük sem forgatta le a kért filmet. Bosszúból írtam belőlük egy-egy kisregényt, majd később, talán még mindig bosszúból, a színpadi változatokat. Két filmrendező barátom csak ekkor buzdult neki, és írta meg, most már nélkülem, saját kútfejükből, a *Macskajáték* és az *Isten hozta, őrnagy úr!* című filmeket. De ez már a művek sorsa, melyek írójuktól függetlenül élnek létüket. Én inkább a drámaírás izalmairól és örömeiről mondanék még annyit, hogy az a magasfeszültség, melyben egy színpadi mű létrejön, semmilyen más műfajhoz nem mérhető. Talán egy szerencsejátékos bízza úgy a vak sorsra életét, mint a színpadi szerző. Egy drámáról, munka közben, még semmi bizonyosat nem lehet tudni. Igaz, hőseit az író találja ki, de mihelyt mozogni és beszélni kezdenek, a maguk szuverén törvényei szerint élnek; mindaddig, amíg utoljára le nem írjuk azt a szót, hogy „függöny”, csak reménykedünk benne, hogy nem fércmű születik. De ha a kör bezárul, s a mű sikerül, akkor sajátos örömünk telik benne. Ahogy a gótikus katedrálisok is sugall-

ják a matematika és a nehézkedési erő küzdelmét, úgy felissza egy színpadra írt szöveg is az azt kísérő izgalmi állapotot. A drámának van tehát egy valóságos, és egy rejtett feszültsége, mely amannál semmivel sem alábbvaló értékű.

KÉRDÉS: Drámai működését, próbálkozásait, első lépéseit a *Voronyezs* — mint említette — és a *Sötét galamb* szövegei őrzik. Ezek jó ideig kiadatlanok voltak. A *Tóték* azonban igazi siker lett, nemcsak Magyarországon, hanem határain kívül is. Európa számos országában, sőt Amerikában is játszották. A kritikusok úgy nyilatkoztak, hogy a magyar irodalomban előzmények nélkül álló, az abszurdumig táguló darab, s ahogy a *Szovjetszkaja Kulturában* Tovsztonogov, a világhírű rendező megjegyezte: benne „az embertelen és kegyetlen ideológia összeütközik a nép szellemi erejével, így lepleződik le és semmisül meg”. Tehát a tényleges történelmi helyzet oldaláról közelítették a műhöz a Szovjetunióban. Őn viszont még a bemutató évében úgy nyilatkozott, hogy a *Tóték* másról szól, persze egyfajta jelzésrendszerben. Voltaképp a parabola áttétszerűségét magyarázta, és így szólt: „... azt hiszem, nálunk senki sem örülne annak, ha a magyar írók a mi világunkról mondanák el azokat az igazságokat, amelyeket például Miller, Williams és Peter Weiss olvas a saját társadalmuk fejére”. Ezt a rendkívül jellemző és megdöbbentő állítást kísérelje most kifejtteni! — Hozzáfűzöm, hogy ugyanakkor a drámával kapcsolatban le is szögezte, miszerint az brutális műfaj. „Szókimondó, nyers, kegyetlen... az író kegyetlenül néz szembe a világgal. Ez nálunk (mármint Magyarországon) szinte lehetetlen!”

ÖRKÉNY: Ehhez egy kis nekifutásra van szükségem.

Azt tapasztaltam, hogy — némi fontoskodással szólva —, „alkotó” és „befogadó” között minden nemzet kultúrájában más és más a kapcsolat. Az angol polgárságot Shaw kivesézte, s ők jót mulattak saját gyöngéiken. A német fasizmusra a világ majdnem minden nyelvén kimondták a kegyetlen ítéletet, s ebbe nagy nyomatékkal beleszámít az is, ahogy ők maguk ítélték múltjukról. Az író-olvasó kapcsolatnak tehát történelmi gyökerei vannak, s a miénket is a múlt determinálja. Többszörös népiirtást vészeltünk túl, felmérhetetlen vérveszteséggel. Négy százötven éve vagyunk csatavesztők. Egy nemzedék szenvedte végig a Horthy-korszakot, a modern Európa legnagyobb anakronizmusát. Érthető tehát, hogy a költők és írók vigaszt kínáltak nyomorult és nyomorgó népünknek, és utat mutattak, miképpen lehet vereségeket és bukásokat átvészelni. Egy Jókai-

nek kellett jönnie, hogy 48 vérbefulladás után annak a magyarokból, svábokból, szlovákokból, horvátokból és zsidókból összeolvasztott országnak kedvet csináljon, hogy érdemes, szép dolog itt élni és magyarnak lenni.

Ebből fejlődött ki a mi sorsunkat megszépítő, sebeinket gyógyító, hőseinket idealizáló, az olvasót szelíd humorral vigasztaló, életmentő irodalmunk, amely mind a mai napig az írásművészet alaphangja. És persze, természeténél fogva, didaktikus. Úsznunk kellett a történelem sodrában, tehát az úszást meg kellett tanítani.

Most is vannak sebeink, vannak még szituációk, amelyekben magyarnak lenni súlyos megpróbáltatás. De a XX. század második felében már új hangütésre is nyílik alkalom. A didaktikus irodalom alapállása — egy kis túlzással — hasonlít ahhoz, ahogy a szülő bánik gyermekével, a tanító nebulóival. Ámde az idő — ismét csak a XX. század — már olyan akadályokat támaszt, melyeket csak felnőtt népek tudnak megoldani. Ehhez őszinte szóra van szükség, mert anélkül nincs lehetőség nemzeti önismeretre, annak hiánya pedig újabb veszélyeket rejt. Az író, aki ma nem őszinte hozzá, cserbenhagyja népét.

A mi közönségünk érzékeny, nehezen tűri a szókimondást, a szigort. Emlékezzünk csak Ady fogadtatására, vagy arra, hogy hány példány kelt el József Attila versköteteteiből. Évtizedekbe telt, míg befogadták őket. Engem ma már „sikeres” írónak tekintenek, de csak én tudom, mennyi türelemre, szívósságra, s nemegyszer szerencsére volt szükség, amíg — sokéves késéssel — kiadták vagy színpadra engedték írásaim közül épp a legfontosabbakat. Egy színházban, melyben négyszáz vagy ötszáz sértődékeny ember ül, nem könnyű a szépítés nélküli igazságot a szemükbe mondani. A késésekről nem mindig a felsőbb hatóság tehetett; jóval nehezebb volt az olvasók és nézők, a szerkesztők és lektorok idegenkedését legyőzni.

KÉRDÉS: Válaszát azt hiszem több irányba is kiterjeszthetnénk. Szó eshetne az irodalmi integritás, az etika és az írói szabadság témájáról is, hisz ez mind benne van ebben, amit most elmondott. Azt hiszem ezeket az „elméleti” kérdéseket, melyeknek persze nagyon is gyakorlati lecsapódásait napról napra átéljük, majd legközelebbi találkozásunkkor fejtegethetnénk bővebben. Most a művekről essen több szó, azokról, melyekben megnyilatkozott az író. A *Tótékon* kívül a *Macskajáték* az a dráma, melyről a legtöbbet írtak, s amely sikerében is vetekszik elődjével. A *Macskajáték* már lágyabb, líraibb. Egyik kritikusa megjegyezte, hogy kissé a régi világba is ka-

paszkodó, az elmúlt nosztalgiájának fájdmájában született. Örkény István jól ismerte a világháború előtti kisvárosok levegőjét, életét, embereit. Érzelmi elkötelezettségéről, polgári eredetéről a Magyar Televízió Öt szemközt című műsorában vallott. Őszinte, szegyenkezéstől mentes, a megtagadás árnyékától be nem sötétített nyilatkozatára ma is emlékszem. A fiatalságáról is mesélt; — tényleg honnan is jött Örkény István? Válaszával talán megközelíthetjük a *Macskajáték* belső világát, vagy elhatárolhatjuk magunkat az idézett nosztalgia-tételtől.

ÖRKÉNY: Igaz, hogy rangos és tehetős polgári családból származom, de nem érzek semmiféle szolidaritást az elmúlt világ polgárságával. Én polgárság alatt csak magyar polgárságról tudok beszélni, mert abban születtem, és abban éltem. Ez a kérdés biztos más megválaszolást kapna egy francia vagy angol írótól. Az ő polgárságuk igazi polgárság volt, amely nagy értékeket hozott létre, amely tudott harcolni a barikádokon, kivívni a maga szabadságát, megvolt a maga hőskora és persze a maga dekadenciája is. De azért említettem a franciákat, mert a második világháborúban másképpen vizsgáztak az ő polgárai és másképpen vizsgáztott a magyar polgárság, amelyet tulajdonképpen osztálynak nem is lehetett nevezni, anynyira nem volt homogén. Nem volt filozófiája, nem volt ideológiája, nem volt egyebe, csak az önzés és a haszonlesés, amiben egymáshoz hasonlítottak. Amikor helyt kellett volna állni, össze kellett volna fogni, nemzetet kellett volna menteni, akkor többször egymás után megbuktak a történelem és megbuktak az utókor előtt. Énnekem tehát abban, hogy én szakítottam a polgársággal, semmiféle konfliktusom vagy problémám soha nem adódott — ez valahogy egészen természetesen alakult ki úgy bennem, hogy énnekem ahhoz a környezethez, amelyben világra jöttem, tulajdonképpen semmi közöm sincs.

Abban az idézett kritikusa tévedett, hogy *Macskajáték* című darabom valamilyen nosztalgikus visszasírása az elmúlt idők kisvárosainak vagy polgárságának. Ez a darab a mában játszódik, és a máról szól, és legfeljebb annyi nosztalgia van benne, mint mindenkiben az ifjúság iránt, a szép fiatalság iránt, amely a két főhősnek, a két Szkalla nővérnek élete legszebb korszaka volt. A nosztalgia tehát nem egy félfeudális társadalmi rend vagy egy polgári világ vagy egy polgári életforma után, hanem csak az ifjúság felhőtlen boldogsága után él bennünk.

KÉRDÉS: Érte-e valami megkülönböztetés akkor, amikor még nem szakított a polgársággal?

ÖRKÉNY: Kérem, én nem szakítottam a polgársággal, ezt kellett volna már az előbb a maga kérdésére válaszolnom, nem volt kivel szakítanom. Egy szerelmes pár is csak azért tud szakítani, mert ketten vannak. Egyedül nem lehet szakítani, mi nem voltunk ketten, nekem nem volt partnerem, nem volt kivel vitáznom arról, hogy merre induljon most ez az ország és a magam szerény, csekély emberi erejével merre toljam tovább a kocsit. Csak egy utam nyílt, nem volt, ami visszahúzott volna. Nem volt nekünk olyan polgárságunk, amelyért egyetlen könnyecseptet tudnék ejteni.

KÉRDÉS: Még egy kérdés az említett TV-műsorról. Megejtő epizódja volt a József Attilához fűződő különös kapcsolat emléke. Felidézné még egyszer?

ÖRKÉNY: Szívesen idézem föl, bár fájó pontja életemnek. József Attilával nagyon különös viszony alakult ki a magyar irodalomnak. Voltaképpen ma mindenki, aki akkor már élt, úgy emlékszik vissza, hogy a barátja volt József Attilának. Erre csak azt tudom mondani, hogy ha József Attilának annyi barátja lett volna akkor, amennyi ma annak nevezi magát, akkor ő sose feküdt volna a vonat kerekéi alá. Hogy adatszerűen pontos legyenek, el tudom mondani, hogy amikor öngyilkos lett és Szárszón eltemették, akkor Budapestről két autón mentek le a barátai a temetésre, tehát annyian, amennyien két autóba belefértek. Ennyi volt tulajdonképpen József Attila legszűkebb baráti köre, ennyire számíthatott. Ebből természetesen következik az is, hogy én magamról nem merem, nem is akarom elmondani, hogy a barátja voltam. Habár határtalanul szerettem és tiszteltem, ami nem is volt könnyű, mert ő nem az a fajta ember volt, akit könnyű megszeretni. Ő csupa sebet kapott az élettől, rettenetes megaláztatásokon ment keresztül, és ebből egy tüskés természet alakult ki. Nehezen oldódó, nagyon kevés emberrel feloldódó, barátkozó alak. Hát én valamivel fiatalabb voltam nála, teljesen ismeretlen, névtelen kezdő, amikor ő már híres költő, és egyszer felmentem az akkori Mária-Valéria utcában a Cserépfalvi könyvkiadónak egy poros, kicsi, eldugott szobájába, ahol a *Szép Szó* szerkesztősége működött, és ahol a szerkesztő, József Attila ült. Persze, szívdobogva mentem be, de éppen azért múlt el a szívdobogásom, mert nem volt olyan különösen barátságos. Szúrósan nézett rám. Üljön le. Mit hozott? — kérdezte parancsoló hangon. Talán az udvariasságnak az a hiánya adott nekem valamilyen könnyűséget és

bizalmat, hogy ez az ember nem kedveskedik nekem, nem fogad udvarias frázisokkal, hanem azt mondja, üljek le és mutassam meg, mit hoztam. Egy novellát vittem, elolvasta, le is közölte, ez volt az első novellám a *Szép Szóban*. És attól kezdve a *Szép Szó* szerkesztőségének afféle ötödik kereke lehettem, ilyen kis bejáró, hangját keveset hallató, fiatal résztvevője, és így kerültem József Attilával kicsit közelebbi, emberi kapcsolatba. Ebben hallatlanul zavart, hogy a szüleim jómódú emberek, én pedig egyetemi hallgató, fiatal diák, aki szép zsebpénzt kapott, hogy ne legyen gondja semmire. József Attilának pedig — ezt mindenki tudja — filléres gondjai voltak, az éhezés határán múltak napjai, lakásán örökös lakbérgondokkal, örökös fűtés gondokkal küzdött, tehát az élet elemi szükségletei hiányoztak neki. Ő nem volt az az ember, aki könnyen fogad el, és azt nem engedte meg soha, hogy meghívjam vacsorára. Nem fogadta el. Ehhez ő túlságosan büszke volt, és isten tudja, itt vált kettőnk között a viszony feszélyezetté, mert én valahogy szégyelltem azt, hogy nekem most semmiség volna kifizetni Attila vacsoráját.

Egy kis kocsmába jártunk le a József nádor térre, amit Blumenstöckelnek hívtak, ahol egy erdélyi asszony nagyszerű erdélyi kosztot főzött, és de boldog lettem volna, ha egyszer azt mondhattam volna: Attila, hát légy már az én vendégem, rendelj valamit magadnak. Nem jött ki a számon, nem lehetett kimondani a jelenlétében ezt a mondatot, és végig kellett nézmem, hogy egy adag körözötetet rendel, és azt ette meg sok kenyérrel, hogy jóllakjon. Ez fájó emlékem, de nem tudok rajta változtatni, így történt.

KÉRDÉS: Eddig főként a drámáit emlegettük, a két legsikeresebb művét, a *Tótékat* és a *Macskajátékot*. Különös módon mind a kettő prózából fogant át a színpadra. Lát-e ebben valami tipikusát, ha a mai magyar drámairodalom keresztmetszetét szemléli? A dráma mindig mostohagyermek volt az irodalmunkban, de a XX. századi nagy művek nem eredeti drámaírói orientációjú írók alkotásai, kezdve Bródytól, Móriczon, Karinthy-n át Illyésig, Gyurkóig; talán csak Háry és Hubay a kivétel. Lát-e ebben valamit, hogy a magyar drámát mindig a próza oldaláról kellett támogatni és a mai magyar drámairodalomnak talán egyik jellegzetessége ez?

ÖRKÉNY: Nézze, a mai magyar drámában, az utolsó tíz-tizenöt évben azért elég nagy változás történt. A dráma volt a mi leggyengébb pontunk, az Achilles-pontunk. A líránk mellett, amely mindig gazdag volt és burjánzó és hatalmas, a prózánk mellett, amely mindig megállta azért a helyét, a dráma a mi mostohagyermek-

mekünk. Most ebben az utolsó évtizedben megváltozott a helyzet. Egy csomó fiatal lépett a színre, a szó legszorosabb értelmében és a mellé a néhány öreg mellé, aki legtöbbször prózai művét dolgozta át színpadra, most már egyre többen vannak, akik drámaírónak érzik magukat, vagy drámaírónak is érzik magukat, ami tulajdonképpen semmiféle különbséget nem jelent. Hát hadd mondjak egypár nevet, ami ezt a kérdést mindjárt tisztázza is: itt van Csurka István, aki egyik legkiválóbb drámaírónk, és azt hiszem, hogy világviszonylatban is jelentősek az ő legjobb színdarabjai. Itt vannak, habár erdélyiek, illetve hát az egyikük Erdélyben élt, nemrég költözött Magyarországra, Páskándi Géza és Sütő András. Ezek nagyon nagy nyereségei a magyar színpadnak, mert egészen más hangot ütöttek meg, mint ami nálunk megszokott volt. Ezért volna nekünk nagyon jó, ha kapnánk a Jugoszláviában élő magyar íróktól darabokat, mert hiszen nekünk a maguk irodalma nagyon érdekes olvasmány, nagyon tanulságos és fontos jelenség. Azáltal, hogy más irodalmi légkörben születnek a maguk versei és prózaíráσαι, ezek számunkra újat adnak, nagyon sok újat. Mi kézzől kézre adjuk a jugoszláviai magyar íróbarátaink könyveit, és azért olvassuk, azért vitatkozunk rajtuk, mert más megközelítésben indulnak neki a világnak, mást mondanak el a dolgokról, mint amit mi tudunk a mi hagyományaink szerint, egy kicsit már be is meszesedve az országhatárok közé. Nekünk tehát minden ilyen könyv érkezése egy vérátömlesztést jelent, akár Jugoszláviából, akár Erdélyből, akár a Felvidékről érkezzék az. Sajnos, ezen a téren a kapcsolatok nem jól alakultak; több van benne, mint amennyi kijött — így tudnám mondani. Sokkal többet tudnánk nyújtani egymásnak, mint amennyit most, e pillanatban adunk, holott annak, hogy adjunk, voltaképpen nincsen semmiféle kézzelfogható akadálya. Majdnem azt mondanám itt, rajtunk múlik, hogy közelebb lépjünk egymáshoz, és ahogy gyerekkoromban cseréltük a számolócédulákat vagy a gyufaskatulyákat, cseréljük már ki végre a könyveinket is, hogy mindenki tudjon mindenkiről. Ebből talán maguknak is hasznuk származnék, de hogy nekünk javunkra válnék, abban egészen bizonyos vagyok!

KÉRDÉS: A *Macskajátékot* követte a *Pisti a vérzivatarban*. Előadták-e már színpadon?

ÖRKÉNY: A *Pisti a vérzivatarban* című darab, amit különben legjobb színpadi művemnek tartok, eddig nem került magyar színpadra. Nem azért, mert nem akadt volna színház vagy rendező, aki

szívesen meg ne rendezte volna, hanem rajtam és őrajtuk kívül álló okok következtében.

KÉRDÉS: A *Pistivel* pedig megkezdődik — úgy érzem — egy nagyon is tudatos jelrendszer színpadi, dramaturgiai megvalósulása. A *Vérrokonok* ennek az allegorikus, parabolyszerű dramaturgiának, történetmellőző filozófiai résztanulmányának a folytatása. A nemzeti problémák, kérdések, vérmérséklet, történelem és sors izgatják, és erre külön színházat, világot épített ki. Mi a célja?

ÖRKÉNY: Hát, hogy erre válaszoljak, egy második nekifutásra van szükségem. Egy kicsit meg kell próbálni elemeznem a magyar gondolkodásmód sajátosságait, amelynek az a jellemző vonása, hogy a mi irodalmunkban nagy mesemondók voltak, és a mi olvasóink nagyon jó mesehallgatók. Tehát az irodalomban az ábrázolás volt mindig túlsúlyban, a jelenségek érzelmi megközelítése, amire a legjobb és mindmáig felül nem múlt példa Jókai csodálatos prózája. Minden, ami őutána jött, voltaképpen Jókaiából fakadt, még az is, ami más lett, mint Jókai. A magyar gondolkozásmódból furcsa módon a gondolatiság egy kicsit hiányzik. Nem véletlen, hogy ezeréves történelmünk folyamán nem volt egyetlen magyar filozófusunk sem egészen Lukács György fellépéséig, akit még a legnagyobb hazafiasság mellett is csak félig merek magyarnak vallani, mert gondolkodásmódjában merő kényszerűségből németül kellett gondolkodnia, hiszen a filozófia anyanyelve magyarul nem létezett. Azt félig-meddig neki és a tanítványainak kellett megteremtenie, hogy magyarul bölcselkedni lehessen.

KÉRDÉS: A magyar drámai irodalomról egyébként Lukács György elméletét magyarázta, a dráma cselekvésben kifejezett filozófia, márpedig a mi irodalmunk filozófiailag vérszegény. A bölcsélet hiányzik a magyar drámából is és a magyar kultúrából is.

ÖRKÉNY: Az egész magyar gondolkodásból! Most persze egy csomó kivételt tudnék felhozni, Vörösmartytól kezdve egészen máig. Olyan tisztán gondolati alkatú íróink is voltak, mint, mondjuk, Karinthy Frigyes, aki nagyon kevés mesét mondott, nagyon keveset ábrázolt, nagyon kevés érzelem volt benne, annál több szikrázó, tiszta gondolat. De hát, természetesen, egy irodalom sohasem egy-színű, a mi irodalmunk sem az, csak a színskálán túlnyomó többségben volt rajta az elbeszélő, a narratív próza, az ábrázolás maga. Ez a világ minden más irodalmában így volt, de ott legalább egy egyensúlyi helyzet létezett a gondolati és az érzelmi, a gondolati és az ábrázoló irodalom között. Minálunk ez az egyensúlyi helyzet

nem állt fönt. A mérleg egyik karja lebillent. Ugyanakkor világszer-
te egy olyan mozgás észlelhető az egész közgondolkodásban, hogy a
gondolatiság az érzelmi impulzusok elé lép. Ez valahogyan össze-
függ a XX. század technikai forradalmával, mintha a gondolkodó
gépek megjelenése az emberi agyat, a konkurrencia elve alapján,
fokozott működésre serkentette volna. Tehát, hogy most visszatér-
jek erre a két darabomra: itt azt próbáltam meg, meglehetősen tuda-
tosan, hogy a gondolat síkjára helyezzem a hangsúlyt, azt akartam,
hogy a darab ne cselekményes mesében elmondható történetfűzér
legyen, hanem a cselekvések fejezzenek ki gondolatokat. Erre töre-
kedtem *Pisti a vérzivatarban* és *Vérrokonok* című darabomban. A
drámaíró abban a kellemes helyzetben van, hogy le tudja mérni
sikerét, egész egyszerűen az előadások számán. Ha most összevetem
ezt a két darabomat, amelyek a Pesti Színház műsorán vannak —
tehát a *Macskajátékot*, amely érzelmesebb, epikusabb, hagyományo-
sabb, mint a *Vérrokonok*, amely díszlet és kellék nélkül, pusztán a
gondolat síkján játszódó eseménytelenség —, akkor a mi közön-
ségünk szívesebben nézi meg a *Macskajátékot*, amely most már a
250. előadásához közeledik. A *Vérrokonok* nem biztos, hogy megéri
a századikat. Tehát ezzel mindjárt mérni lehet, hogy fogadja a mi
nézőnk a gondolatot és mennyivel szívesebben látja a vívódást, az
érzelmet, a könnyeket.

KÉRDÉS: A *Kulcskeresők* már valamelyest eltér a *Vérrokonok*
vonalától. A történet, a fabula is fontossá válik a gondolati anyag
mellett. A kritikusok véleménye azonban megoszlik ezzel a darabbal
kapcsolatban. Mit gondol, miért?

ORKÉNY: Hát nézze, egyet ne kívánjon tőlem, hogy a kriti-
kusok fejével tudjak gondolkozni. Erről a darabról, ami a szolnoki
színházban került színre, legszívesebben azt mondanám el magának,
hogy hogyan született.

Van egy régi kedves barátom és író társam, Mészöly Miklós. És
itt, ahol most vagyunk, szemben van egy villa, ahol a perui követ
lakik. Na most nekem van egy kutyám. A kutyával elmegyek sétálni.
Neki is van egy kutyája, a kutyával ő is elmegy sétálni. És
így két kutyasétáltató között kialakult, hogy először bólintunk, az-
tán köszönünk, aztán kiderül, hogy mind a ketten tudunk franciául.
Akkor már néhány szót váltunk, és legközelebb már egy utca hosz-
szat együtt visszük a kutyáinkat, és elkezdünk beszélgetni. Ő el-
mondta, hogy hallatlanul szereti Magyarországot, rendkívül érdekli
a magyar nép. Azt mondta, van egy nagy gyűjteménye háromezer

éves perui cserepekből, és egyszer, ha van kedvem, jöjjenek át és nézzem meg. Háromezer éves cserepek . . . Egyszer épp itt ült Mészöly Miklós, és ittuk a cseresznyepálinkát, amikor megszólalt a telefon. Ez a követ életében először idetelefonált, hogy kiállításra viszik a cserepeit, ha meg akarom nézni, menjek át. Mondtam Miklósnak: Gyere! Átmentünk. Elkezdünk beszélgetni. Ez nagyon meghatóan kezdődött, mert ő levette a polcra József Attila spanyol kiadását, és mint legkedvesebb könyvét mutatta nekem. Belelapoztam, és hirtelen észrevettem, hogy csillagokat tesz a versek mellé. Egy csillag, ami szép, kettő, ami nagyon szép, három, ami gyönyörű. S a három csillagot először a Mama című vers mellett pillantottam meg, ami spanyolul is Mama. Hát ettől egy kicsit meghatódtunk, egy kicsit feloldódtunk, s akkor egyszer csak a következő kérdést tette föl a perui követ. Mondanánk meg neki mi ketten, magyar írók, hogy milyen nép is az a magyar, csak egy kikötése van, hogy csak egy szóban szabad elmondani. Csődöt mondtam. Szóltam: Miklós, segíts! És Miklós kis gondolkodás után azt mondta: „Nézzé, kedves uram, ha nekem egy szóban kell megmondanom, hogy milyenek vagyunk, azt mondom, hogy mi egy álmodó nép vagyunk!” Ez nekem nagyon tetszett, a peruinak is nagyon tetszett, Mészölynek, aki kitalálta, persze, a legjobbban tetszett. Nagyon büszke volt. Azóta a követ már el is költözött innen, de bennem ez a szó, hogy álmodó nép, megmaradt. Valahogy elkezdett bennem élni, mozogni, és elkezdtem végiggondolni történelmünket, hogy azt mi vajon hogy éljük át, és hogyan emlékezünk rá. És arra jöttem rá, hogy bizony a mi viszonyunk a valósággal nem egészen reális. Mi nagyon sokszor élünk úgy, hogy átköltjük a dolgokat. Talán rászorultunk erre néha, de nem mindig szorulunk rá. Álmodat építünk magunknak, a múltat átálmodjuk valami mássá, mint ami volt. Mert például merem állítani, hogy 1848-ról voltaképpen senkinek nincs igazán hiteles tudása, hanem egy nagyon szép, nagyon lelkesítő és mindnyájunk számára életkérdést jelentő ős-élmény ez a negyvennyolc és benne Kossuth, Petőfi, Görgey. Pedig éppen negyvennyolccal kapcsolatban nagyon sok minden történt, hogy az álmok helyébe a valóságot feltárjuk. Hiszen éppen Illyés Gyula, Németh László a Kossuth—Görgey kérdésben nagyon sok mindent tisztáztak és világossá tettek, habár a vitát nem tudták eldönteni. Mi továbbálmodjuk ezt a negyvennyolcat, mert valami nem fejeződött be, valami ott vérbe fulladt, ami nagyszerű volt, ami szép volt, amitől megváltozhatott volna az életünk, az egész történelmi sorsunk. És így

élünk tovább sok mindent, tudnék még egypár évszámot felsorolni, amikkel kapcsolatban nem egészen őrizzük magunkban, ami a valóság volt. És akkor született meg bennem az a gondolat, hogy én ezt a vonásunkat megszemélyesítem. Egy álmodót teszek a színpadra. Megírok valakit, aki álmokat ad az embereknek. A darabomnak voltaképpen most már a tartalmát is elmondtam. Egy kudarcok egymásutánját végigszenvedő pilóta a hőse, alkivel egyik baj a másik után történik, ő azonban legyőzve is zseniális pilótának érzi magát, amiben neki ez az ember, aki az álmokat szállítja, szövi és belesúgja a fülekbe, segít. Hát erről szól az én darabom. Ezzel nem tudnak a kritikusok mit kezdeni, mert talán azon törnek a fejüket, hogy hasznos-e, ha egy nép álmodik vagy káros? Én nem tudom, hogy ez hasznos-e vagy káros. Nyilván mi csak úgy tudunk létezni, hogy kicsit hozzáálmodunk mindig valamit a valósághoz.

KÉRDÉS: Az Ön *Bolyongóját*, mert hiszen a *Bolyongóról* van szó, már összehasonlították Szakonyinak az *Adáshibában* megjelenő Jézusával vagy Krisztusával, szerepnevén Emberfivel. Ön szerint van-e a két figura között valami hasonlóság?

ORKÉNY: Hát mondjuk azt, hogy a két figura szerepében van valami hasonlóság, mert Szakonyi darabjában is egy kívülről érkező, némileg Jézusra emlékeztető szereplő lép be egy polgári családba, nálam pedig egy tulajdonképpen meghatározatlan foglalkozású, meghatározatlan életkorú funkció lép be, amikor ezek a bajok és kellemtelenségek történnek — ennyiben hasonló a két alak egymáshoz. Tehát szerepében, de nem alkatában.

KÉRDÉS: Elképzelhető-e a valóságban ilyen személy?

ORKÉNY: Személy talán nem. Bár ha szigorúan vesszük, akkor megkérdezhetem magát, hogy mi a költő. Mi a költő egy társadalomban? Mégis csak álmodója annak vagy megfogalmazója azoknak az álmoknak, melyek ikörös-körül megfogalmazatlanul élnek. Ez a költészet voltaképpen. Tehát nagyon sok Bolyongó sétál közöttünk, még hozzá nagyon jó Bolyongók is a magyar irodalomban.

KÉRDÉS: Ennyi színpadi siker után prózaírónak vagy drámaírónak vallja magát?

ORKÉNY: Ha választanom szabad, én kutyatulajdonosnak érzem magam. Mert az, hogy mit írok meg novellának, mit írok meg regénynek és mit írok meg drámának, ezt nem én határozom meg, hanem maga a gondolat, ami világra akar jönni, az keresi meg a maga formáját, én már csak végrehajtom azt, amivé a gondolat válni akar. Nem ültem még le írni úgy, hogy most írok egy novel-

lát, mert csak úgy tudok írni, mint bizonyára mindenki más, hogy most ezt és ezt megírom, és ez más, mint novella nem lehet, vagy más, mint dráma nem tud lenni.

KÉRDÉS: Tehát most már elfogadja a „drámaíró” megnevezést a nemzetközi sikerek után?

ÖRKÉNY: Nagyon beképzelt fráternek nézne engem, ha azt mondanám, hogy nem fogadom el, csak úgy rám kényszerítették? Mindenesetre legközelebb a próza áll hozzám. Természetes dolog. Nézze, a próza kétszemélyes műfaj, van az író és van az olvasó. Egy csendes párbeszéd, amibe nem szól bele senki, amit mi ketten kezdünk, folytatunk, befejezünk. A színház más. A színház sokszemélyes műfaj, amelybe beleszólása van az írókn kívül nemhogy egyenrangúan, hanem talán még nagyobb nyomtatékkal, mint az íróknak, a rendezőnek, a színésznek, ma már a koreográfusnak, a díszletezőnek, sőt a világosítónak is. Ez utóbbinak a modern színpadon már valósággal művészetté fejlődött a régen csak egyszerű lámpagyújtogatása, a fényből ma már komoly drámai tényező lett; a dráma tehát egy sokszemélyes műfaj, melyben megoszlanak a lehetőségek, de megoszlanak a buktatók is.